

Prah

Lojze
Kovačič

1945. Novi čas! Vse novo! Duh se je spustil v mesto, na ceste, strehe, trge, fasade in se spremenil v zavest. Nova umetnost prihaja! Preženite staro z vsem, kar imate pri roki. Konec stari literaturi, staremu hrepenenju... Nietzschejevemu nadčloveku, prepadam Dostojevskega, Giedovim dejanjem brez razloga, svetobolju, s katerim se polivate vsak dan. Pozabite na svoje osebne probleme. Ne dovolite pesimizmu, privatni bolečini, da bi podirala naše

načrte... Od jutra do noči in zore delovne brigade na cesti. Kolone prostovoljcev se vijejo od vsepovsod na križišča, stari, mladi, priletni, otročaji, iz ulic in vežic, težki tovornjaki s težkimi priklopniki, konjske vprege čakajo, ljudje v tramvajih jim ploskajo in skandirajo. Vse starosti zbrane in vključene druga v drugo: stari razume otročaja in ga poučuje, kakšno taktiko naj ubere doma, ko ga bodo starši hoteli kaznovati za zakasnitev. Le tako bo ostal dalj na delovišču in mu še naprej nosil vedra s prstjo, kajti le tako bosta izpolnila normo. Pionir razume priletnega, drži mu, brez sanitejčevega nasveta vlažno vejo nad glavo, da ga ne bi sončarica. Mladi nazori in fiziologija starih. Krampi in lopate spredaj, na repu samokolnice. Na čelu izmene zastavonoša, najboljši na akciji. Za njim veliki napis kvarta. Za tem harmonikaš. Gredo: da položijo nove tračnice pri Zalogu, izkopljejo temelj za združni dom, zravnajo teren ob viaduktu, splanirajo otroško kotalkališče v četrti vil, oplevejo rožne grme okrog Valvazorja pred muzejem, kjer so Nemci med vojno ukazali zasaditi krompir. Cerkve in zvoniki gledajo iz svoje izbrisane sedanjosti, četudi še vedno prekinjajo zračno črto hribov kotline; zelenkasta kupola stolnice, srednji vek, izpihan balon, leži nad cerkveno ladjo. Kot na slikah starih mojstrov iz Siene ali Firenc: sakralna arhitektura je manjša od ljudi. To, tovariši dijaki, nam predava likovni učitelj S., žolt kacetnik, ki je ravnokar s transparentom prispel iz KC, ne izhaja iz neznanja o perspektivi, ampak iz zaupanja slikarjev, ki so ga ti polagali v svoje naslikane osebe in junake... Železne zastornice privatnih lokalov polepljene z razglasi hišnih kooperativ. V izložbenih oknih NAPROZ skladanice prekmorskih UNRRA paketov v modrih, zelenih, plavih škatlah iz impregniranega kartona. Visoki, črni čevlji z gumo in

ženske snežke na bone pri NAMI. V čevljarni: cokle iz lipovine in platnene špagarice brez nakaznic. Po drugih izložbah slike, zastave, parole, oleandri. Na fasadah, ki so že oddavna podobne v pepelu stoletij pečenim krompirjem, girlande tribarvnic in partijskih zastavic. Lepaki proti koloradskemu hrošču. Lepaki z zemljepisnimi skicami prostovoljnih akcij. Lepaki z junaki in udarniki dela. Vse ulice s svojimi rokavi vred kakor velikanski oder pripravljene na avantgardno predstavo Vladimira Majakovskega. Ne moreš ostati doma. V toploti štirih sten bi zorel kot sadež. Zrel bi bil, še preden bi začel živeti. Vse bi vedel, preden bi se naučil živeti. Stopiš iz hiše in že si sredi potekanja avantgardnega delavnika. Ni še bilo umetnosti, znanosti ali karkoli že na svetu, ki bi se ukvarjala s smislom tega. Samo življenje to počne.

»Glejte,« nam govori delegat s stopnic biološkega kabineta, »Cerkev nam že 2000 let dopoveduje: »Prvi bodo zadnji in zadnji bodo prvi.« A vidite: klopi za revne je namestila zadaj, čisto na koncu cerkvene ladje.«

1945. Veliki dan, ko smo zvedeli iz Stalinovih ust, da so navadni ljudje – delavci, ključavničarji, kuharice iz Ljudske kuhinje, peki, uslužbenci, ženske, moški... vsi, ki jih doslej nismo niti opazili, geniji.

Borovniški viadukt. Pred kubikom presejane zemlje ali orjakom izkopanega hrastovega štora bi se najraje pokrižal. Ne iz vere, ampak iz zanosa.

Pri Šešku. Njegov očim in teta. Očim z rdečo krokodilsko kožo na obrazu, v obleki oddavna, s ketno za uro. Teta majhna, krhka, vpletu, hodi in se lovi razkriljenih rok. Vidim ju z verande, kako begata po sobi, zastavljeni s starim pohištvom, stoječimi svetilkami, klavirjem bučne barve; med stenami s fotografijami, od mizice z gramofonom na ročko, do vrat, nad katerimi je zvonec, oblečen v filc, da se ne bi na glas drl. Postopata med temi rečmi kot v akvariju, z grimaso in gestami jeze in odpora, kot da je vse okrog njiju nekakšen odvišen, preživel, plesniv planet. Starinarnica zdolaj Gallusovega nabrežja, tista prva, kjer invalidni Gnjezda prodaja same zarjavele žeblje. (Deset, dvajset let kasneje zato ljudem iz njune generacije ne zaupam povsem, ko mi tožijo, s kakšno bolešno presunjenostjo so se morali 45-tega trgati od svojega včerajšnjega sveta.) Na vse kriplje si želita ven iz svojega okolja. Sprašujeta pastorka, mene. Hočeta, nekdanja sokola, najti stik z nepopisno odkritosrčnostjo časa zunaj. Izza oken, v drugem delu stanovanja, gledata na povorko Pod trančo, naježeno od lopat in krampov. Želita se pridružiti tej Zgodovini, ki se, vodena s tribun in po etru iz zvočnikov, med plapolajočimi zastavami odigrava na cestah in ulicah.

Ves dan smo na cesti ali delovišču. Na manifestacijah ali na ekonomiji. Nimamo časa, da bi bili sami svoji. Imamo samo čas, da smo srečni.

V časopisu beremo: Švicarji so pregnali deportirane ženske, ki so po 100 km hoje iz logorja prispele v Švico ravno tedaj, ko je bil tam pogreb z duhovnikom, venci in pevci. Od smeha ženske niso mogle priti k sebi. »A tukaj tako ravnajo z mrtvimi!«

Ko se pripeljemo z akcije v Ljubljano, gremo na agitacijski – propagandni pohod po mestu: Od postaje po Tyrševi na Kongresni trg in nato po Miklošičevi na železniško postajo in spet nazaj, kjer slovesno predamo listine z izpolnjeno normo brigadirjem naslednje izmene. Za demonstracijo so najprimernejši: kvart od Rimske ceste, mimo glavne pošte in Slavije do zapornic pred Bežigradom. Za vojaške parade (konjenica, tanki, artilerija) ustreza potovnica: Bleiweisova cesta (od avtomatične ure na Tržaški) do Delavskega doma in po Celovski na Ajdovščino v park pred sodnijo. Bakle v povorki krenejo s Kongresnega trga, kjer je najlepši pogled na stotine plamenic, po Wolfovi čez Tromostovje in pri Magistratu mimo škofije, kjer najbolj bučno skandirajo, do živilskega trga in trga pred Mestnim domom, kjer je razhod. Bakelniki so leseni, nanje so fiksirane UNRRA konzerve; po vsaki prireditvi jih oddajo v magazin pirotehničnega oddelka Mestne brigade, ki jih bodo renovirali in pripravili za naslednjo baklado. Za mitinge je prikladen Kongresni trg s tribuno pred univerzo ali nunsko cerkvijo, odkoder potem manifestanti, ki jih vodijo posamezni aktivisti – redarji, krenejo v več smeri. Naslednje zborna mesto (za sprejem tujih delegacij ali naših zunanjepolitičnih odposlanstev iz tujine) je Trg OF med železniško postajo in Domom JA. Kolona demonstrantov krene do Železniškega konzuma in nato navzdol mimo meksike, šentpeterske cerkve na Vrazov trg, čez most mimo Likovne akademije in rdeče hiše ter škofije do Zvezde, kjer se demonstracija konča. Ljudska rajanja na večer pred prazniki: stojnice od bivšega sejmišča do otroškega igrišča na Večni poti; plesišča: otroško igrišče in peskovnik ob Lattermannovem drevoredu. Masovne, kulturno-politične prireditve: letni kino Tivoli. Pihalne godbe: Dukičev blok, Narodni dom, vhod v Tivoli, letni kino, otroško igrišče. Ljubljana je majhno mesto in v prihodnje bo treba razmišljati o širših cestah, pokritih zbornih mestih ali celo halah, kjer bodo nemoteno potekala množična zborovanja in proslave.

Pasaža Nebotičnika. Delegat pošlje nas tri, da pomagamo mladincem iz kvarta Kolodvor postaviti v prazna okna in vitrine razstavo *Zločini okupatorjev in njihovih pomočnikov*. To so povečini zvečane fotografije, nalepljene na močne, lepe, s platnom ojačane kartone: odsekane glave s čiki v ustih, plinske komore, rajda mrtvih ob poljski poti, ki si jo ogledujejo šolarji z duhovnikom na čelu, ujeti partizan z glavo na tnalu pod sekiro

v zamahu. Ko je vse pritrjeno in visi na vrvicah, je prostora samo še za eno sliko, ostali sta pa dve. Vodja skupine, umetnik z baretko na glavi, ki je bil v partizanih pri Tehniki, izbere tisto, na kateri neki vlasovec drži lopato na tilniku kmeta, ki leži na tleh in ravno dviga nogo, da mu bo odštihal glavo. Meni se zdi učinkovitejša druga: senčnik za svetilko iz človeške kože, na kateri se razloči antična plesalka, ki je tetovirana med dojkami.

Igralec J.H., prisilno mobiliziran v Wermacht, na vzhodni fronti (v Ukrajini mu je partizanski mitraljez odstrelil levi krajec zadnjice): v kijevskem kotlu so pontonirji motorizirane enote z mrtvimi rdečearmejci utrjevali zemljišče, da blindirana vozila in tanki ne bi obtičali v blatu. Po umiku: ruski otroci so trupla hitlerjevih vojakov, ki so jih našli v snegu, polivali z vodo, in jih, ko so čez noč poledenela, uporabljali za sanke.

Berem Viharno Rusijo Vs. Ivanova (Ljubljanski zvon 1926): V času komune 1905 so v Moskvi na trgu Trubnaja, pred hišo, razrušeno od topovskega ognja, postavili krožnik s kosom človeškega mesa in zraven tablico: »Prispevajte za žrtve.«

Razgovor dveh prefektinj iz Lichtenturna v internatski jedilnici, medtem ko pomivam posodo: »Zakaj so Cvetko zadnjič zaradi pečke, ki si jo je sposodila iz upravnikove pisarne za čez nedeljo, izključili iz partije? Saj je pečko vrnila v ponedeljek zjutraj. In zakaj so rehabilitirali Aljo, čeprav so jo vsi napadli zaradi egoizma, nenačelnosti in špekulantstva. Vse te obtožbe je gladko odbila. Študira pač pravo, štipendira jo ministrstvo. Po sestanku je stala tam kot vzorna partijka. Boš videla, ko bo doštudirala, lahko postane še nasprotnica socialistične družbe.«

Veliko modrega neba nad logorjem. Preveč, da bi ga svet prenesel. Nad drevesi je, latrinami na vrhu kredastega hriba, nad pobeljenimi barakami, naprej proti nasipom, na levi proti plitvi rečici, na desni čez deročo Bosno; muka za oči in dušo, sesa te vase, neznosna lepota ali bridkost, na robu resničnosti si... Vse, kar se je zgodilo prej, prikličješ v spomin le z veliko težavo ali obupom; niti enega doživljaja ni, ki bi ga lahko takole povedal od začetka do konca... Nič. To ni kaka napaka v glavi. Lahko pa. Ne vem. Samo jok, obup, ihtenje lahko razločiš. Redke, nejasne vizije. Kot da si se znašel v enem od sončnih sistemov. Grem, brez tal pod nogami in nekje v daljavi, se mi zdi, se ločujem od samega sebe. Daljave se nadaljujejo, brez konca so, kot da niso več na zemlji, čeprav ostajajo na njej, maham si, hotel bi poklicati sam sebe nazaj, a ko sem v bližini samega sebe, se nato brž spet otresem. Na površju je resničnost, prava resničnost... solidna je, zakoličena, jasna ... ampak nekaj je ko klet pod njo, pod

zemljo, in tam, v tej kleti, je laboratorij, v katerem se resničnost spreminja skozi moje roke v nekaj povsem drugega...

Partizanski pesnik N.K. Ravnokar smo bili še skupaj na rajanju po bakladi. Zdaj ga slišim prepevati, ko se v temi vrača z Rožnika in brca po drevoredu konzervne škatle, ki so odpadle z bakelnikov. »O ti!« me ustavi pod lučjo. »Malo sva šla s češpljo gor, delat tika – taka!« Pomiga na črno tršato postavo ženske, ki zavita v šal stoji malo vstran v temi. »Naša partizanska kuharica – pekarica. Jo hočeš? ... Vzemij jo, na!« Porine žensko predme. Ženska vzdigne glavo v šalu. Ima bled, dolg obraz, oči velike ko madeže, čelo pa je belo, zelo zaupljivo. Nasmihava se, zapre oči, čaka. Zasmem se ... to sploh ni res. Da bi svet kdaj ponudil resnico? ... Naposled vsi trije krenemo na kolodvor, kjer se, ko pride vlak, poslovim od obeh.

Tule, v brigadi, je Ernest, iz Gradišča v Ljubljani, za njim so se nekoč ozirala dekleta v mestu. Lepotec. Vitek, širokopleč. Pravilen, zagorel obraz, kodrasti lasje z zalisci, vijoličastomodre oči, zobje kot porcelan. Nekaj med Clark Gablom in Errolom Flynnom. Navidez ga poznam. Med vojno sem ga videl večkrat v kinu in nekajkrat v operi: zalo oblečen, s sivim šumečim trenčkojem, ki ga je nosil zloženega čez levo roko. Vselej v družbi sebi primernih deklet in fantov iz boljših hiš. Ravnal je z njimi zviška, to sem opazil, ko sem v kači, ki se je vlekla do ceste, čakal na kino karte. . . . On se ni nikoli postavil v vrsto, prišel je šele, ko so okence zaprli, a njegovi so mu odpuščali njegovo brezobzirnost, ker je bil lep. Ob pogledu nanj sem si želel, da bi bil sam lep. Bil sem nesrečen, da nisem, in domneval sem, da mora biti veliko sreče povezane z lepoto. A zdajle, v brigadi, uvidim, da je to zabloda. Del njegove družbe, ki je tudi prišla z njim na progo, se vede do Ernesta, kot da bi jim bilo vseeno. Drugi v brigadi se obnašajo enako. Sedijo in hodijo ob njem, kot da je zrak. Odrivajo ga, ker jim je na poti, ko se v diru poženejo po lopate in krampe za barakami. Ko on teče, meče noge previsoko v zrak, samokolnico potiska kot voziček z dojenčkom. Pohlepno pijemo limonado, narejeno iz citronovega prahu, in ne čutimo nikakršne tekočine, samo tisoč pekočih iglic ogljikove kislobe. On je neroden in nerodno mu je. Včasih izza menajke pritajeno pogleda naokrog. Lepota ne šteje več. Veliko več je je na razleženem obrazu peka, našega komandirja ali na izsušenih fiziognomijah drugih, celo, če so tako zoprni kot Lutar, s katerim delam v paru na nasipu. Preprosto se z lepoto v nekaterih okoliščinah ne da več pomagati. Tudi odpuščati ne.

Zbor brigad. Kongresni trg. Pozdravi. Obljube. Brzjavka. Bledi, plavalasi predsednik GO LMS govori s tribune pod transparentom z dvema verzoma Majakovskega »Srca so naša – tudi motorji. Duše so – tudi dvi-

galne naprave«. Krampe in lopate držimo ob nogah. V hrbte nas gledajo ljudje, kot da imamo za seboj morje. Pet batov in en kompresor pride na brigado s tremi četami. Grafikoni opravljenih norm na letvah v prvi vrsti. Zvite rdeče brigadne zastave okrog zlatih emblemov. Udarniki brezizraznih obrazov. Poslušajo ali ne poslušajo? Kot svetniki so. Samo strmijo. Njihove mišice ne potrebujejo fraz. Oni tam, blede pisarniški škrici pod titovkami, v zlikanih partizanskih jopičih, jih potrebujejo. S tem, kar prihaja od zgoraj, se ni mogoče hraniti. Hraniš se lahko le s tistim, kar pride izpod tal, na katerih stojiš. So tile naši Korčagini res do kraja prepojeni z novo miselnostjo? Telo jim hiti naprej, pred duhom, ki ostaja tule, na zbornem mestu, pod vodoravno pipo v logorju, na soncu, kdovekje. Nekoč je bilo obratno, duh je hitel naprej in puščal telo v sedanjosti. Ko je izgubil upanje, se je vrnil k telesu. A telo je medtem zgnilo. Temle bo duh najbrž poklical telo, ko bo udarila poslednja ura...

Milijon 579 tisoč 924 delovnih ur, več 1000 kubičnih metrov opravljenih zemeljskih del, 19.540 položenih železniških pragov, 17.500 montiranih tračnic . . . Kako skozi vsa ta dejanja, dejstva, številke prikazati novega človeka, našega Pavla Korčagina? Nemogoč podvig. Vročina vleče svet skupaj in ga omejuje. Kredasti hrib, katerega belina te slepi – in med temi plastmi, okončinami zemlje tu pa tam mak, kakor sveža kri in življenje. Pošastna, pritiskajoča sopara. Duh katrana, ki vre v kotlu, te praska po grlu. Uničujoči okus smrti, senca obraslega hriba še daleč od našega nasipa. In v telesu, ki ga objameš, čutiš to svojskost razbeljenega železa, ki bije z neba v rumenkasto odurno prst, ki jo zbijamo z bati. Kletka iz krvi in vročine. To je klima za tragedijo, ne pa noč, kot sem narobe mislil doslej.

Udarniki, ki smo jih prinesli pod trstično streho oddelčne ambulante: čemijo, z glavami med nogami, kakor brezbrambne živali. Vendar, rešili so se sonca, izsušenosti. Malo jim zavidam. Vem, bolezen je križ, je pa tudi branik. Najbolje bi bilo boleznim odvzeti njeno moč in zavrniti njene slabosti. Postala bi zatočišče, ki bi te v pravem trenutku napravila močnejšega.

Veter zvečer: ena redkih čistih stvari na svetu.

Opazuj konkretnost, reče agitpropovec. (Nosi dolge lase, kakršne so prepovedane, zato mu verjamem). Knjig je zdaj tako malo, kot jih je bilo v stari Grčiji. Prisiljen si, kakor modreci takrat, zadovoljiti se zgolj z golim gledanjem stvarnosti. Norme, število samokolnic, metri planirane trase . . . Hočem to resnico opisati; ne gre za papir. Umetnost je podobna sramežljivosti. Ne more izgovoriti stvari naravnost.

Zgleduj se po B.-ju! Brigadni referent za glasbo. Logoraš. Ves čas skače po eni nogi (po melodiji, tako je navdušen). Spodbuja nas k pesmi. Skoraj brez las je, skelet, star štirideset let. Po poklicu pianist. Vojno je prebil v Mauthausnu. Živel je le za svojo umetnost. Pravijo: iz zabojev si je zbil gluh klavir. Ob nedeljah je po šest do osem ur igral na njem. Slišal je vsako noto. Na določenih mestih se mu je obraz polepšal. – Tudi mi počenjamo to, v skrajnih primerih. Samo si ne upamo tega povedati, zdaj, ko je svoboda.

Komandir (pek) mi prisoli ravno v bregu pod latrino tako zaušnico (ker sem se uprl, da bi zasul greznico), da mi zdrsne na pobočju in cepnem, kot sem dolg in širok. Razumem to. Je normalen vsakdanji pogovor v nena-
vadnih okoliščinah. Nihče še v snu ne bi pomislil kaj drugega in tudi ne vidim nikogar med nami, s katerim bi se lahko o tej stvari pomenila kako drugače. Vsi smo isti.

Če bi bili živali (berem), bi bilo že zdavnaj vse končano, ampak mi smo ljudje.

Včasih, zjutraj, me celo telo boli od nočnega premišljevanja. Rad bi imel dekle, če bi se le upal pristopiti h kateri. Tako pa mi preostajajo samo pogovori zvečer, pri ograji med moško in žensko barako, s Sonjo, s katero sva se spoprijateljila na transportu. Ampak v tej uri začetim in zagledam lepoto te neznosne narave okrog nas, kot da se je resnica sveta, ki daje trajnost in zanesljivost vsemu, spet povrnila. Vsaj del nje!

Človek potrebuje ljubezen ... veliko ljubezni v življenju, kajti samo ona ponuja alibi za brezdanji obup, ki nas tlači h tlom.

Zakaj se ista stvar, o kateri smo razmišljali zvečer, podnevi pokaže povsem drugače? V katerem razglabljanju, nočnem ali tistem opoldan, je resnica?

V vsakem od nas živita dve človeški rasi.

Zjutraj nas v internatu budijo harmonikarji ... »Bratje le k soncu, svobodi«, »Veseli veter«, »Pesem mladinskih brigad« ... Vsa ta štiriogлата stvarnost, v katero nas zakopava ta plehka umetnost; ne enega ne drugega ne prenesem več. Plemenitost in čast delu? Je to slepilo, prevara ali je res?

Zares prostovoljno odhajam v brigade, na akcije? Samo brezdelje ima moralno moč, ker stremi k temu, da bi prerodila človeka. Le pokvarjenca pokvari. Delo podjarmlja vse ljudi enako. Na njegovi osnovi ne moreš utemeljiti nobene sodbe. Delo prestavlja metafiziko pozornosti v delo, zamrzne jo tako, da tudi najboljši ne preživijo ... In askeza? Je prostovoljna, v kateri se lahko postimo tudi šest tednov, in prisiljena, v kateri je deset dni preveč. Človek razpolaga z dvema zalogama energij: pravo in nepravo.

Polna izložba knjigarniškega okna ... Brošure, brošure. S petokrakim snopom žita, srpom, kladivom. Vojna – ilegalna, partizanska, lagerska literatura ... Prebral sem jo. Kot da so vsi šli mimo neizrekljivih spoznanj in se niso ničesar naučili od njih. Če bi štiri leta sedeli zaprti na podeželski stari pošti, bi se prav tako malo naučili. Ponavljajo, kar piše v časopisih. Kar so prebrali, je veliko bolj vplivalo nanje, kot tisto, kar so videli s svojimi očmi.

Na lepem zagledam (na vogalu Starega trga, zraven ljudske šole) zarjavelo tablo: Vulkanizacija galoš. Z naslikano damsko snežko. In ime ter priimek lastnika: Alfred Volč. Imen in priimkov privatnih podjetnikov, obrtnikov, trgovcev že dolgo ni več nikjer. Kot da so izginile in so ostale samo še sledi za neko davno pokopano civilizacijo. Nad opažnimi zastornicami na Tesarski se vidi pod svežim napisom Krznarska zadruga še zmerom temna barva prejšnje firme, z začetnico imena in priimka slovitega obrtnika. Zdaj gledam samo še stvari od nekdanj. Kljuko na barokiziranih hišnih vratih v obliki živalske šape s kremplji. Mali lokal modistke in urarja s čipkasto nabranimi zastorčki na steklenih vratih. Stara, z zlatom obrobljena ovalna ogledala v brivnici in konjičkovo glavo na otroškem stolu za striženje. Na Šentpetski cesti je teh sledi – štrlin, slopov, počev, skrivnih prehodov, ki kažejo hrbet mestu in svoja lica drug drugemu, da je že kar zadušno sredi njih – še največ. Vsaka, ki jo odkrijem, mi zadiši po vzdržni revščini, potici na božič.

Knjigarna nekdanje Frančiškanske ulice: v antikvariatnem oknu, levo od vhoda ležijo med prozornimi kuvertami z znamkami in slončki iz svinca lepe knjige založb Hram in Modra ptica iz sredine tridesetih let. Prave knjige! Balzac, Tolstoj, Maupassant, Flaubert. Z nedoločnimi risbami na platnicah ali samo linijami, znamenji proti hudemu pogledu, črke pastelne, nekoč moderne tipografije. Papir kakor surova marogasta žida ali močno škrobljena srajca. Platno ... če bi imel hlače iz nje, jih ne bi nikoli strgal. Usnje kot sedlo. Bralni trakovi. Zlate obreze ... Oče Goriot, Islandska saga, Človek v futroli, Kreutzerjeva sonata, Zdravnik Arrowsmith ... Časi, ki danes niso več mogoči, to je usoda proze, in življenja ... mojstro-

vine so pač enolične, na sebi imajo ravnodušni videz velikih živali! ... vendar: koliko dejstev, duš, občutij, osebnih drobnarij po predalih. Prava hrana za peskolom v duši ... Tale knjiga denimo ... res so neznosne dolžine v njej, monotone širjave ... ampak tole je vsekakor lepo: »Vlak je peljal na postajo in na določenem odseku proge je od njega zadišalo po gorskih vijolicah...« Ti naši vlaki pa, pravzaprav živinski vagoni brez vzmeti, spolzki od pometenih kravjakov, v katerih se vsako nedeljo vozimo iz internata v akcijo na borovniški viadukt, z lopatami, krampi, karjolami, mrežami za pesek, vrečami s kruhom in konzervami, vedri za vodo, transparenti, zastavo in normo v žepu bluze našega komandirja ... kako ti šele zaudarjajo po temu in po nas. Kot da smo vsi skupaj le še zemeljska skorja, blato, neudobnost narave, surovina.

Ne javim se prostovoljno. Pošljejo me v predor, da kopljem na odru. Zadušno in mraz. Ne javim se, določijo me. Na vrvi me prevežejo in spustijo v vodo, da bi našel orodje – drog, klešče za tračnice, klamfe, ki jih je veter sinoči s samokolnico vred vrgel z mostu v reko. Najdem le nekaj. Ne javim se, ampak določijo me: v mrežasti jekleni košari žerjava se povzpnem gor, da bi narisal traso našega odseka proge za brigadni arhiv in objavo. Vse troje – predor, iskanje o rečnem dnu in ptičja perspektiva – je nekaj, kar poteka med negacijo in absurdom. Ves plan zemlje se odpre. Če Bog tako gleda na svet, nismo vredni njegovega zanimanja.

1948. Stalinova slika v spalnici internata dobiva poteze slabo obritega, zvijačnega branjevca iz Egejske Makedonije. Turka, ki je ukradel zlato in je na poti k brivcu, da ga očedi in mu nanikira nohte, da bi zlato prodal lahko kje v Londonu ali Švici. Maj 1945: veliki dan, ko smo zvedeli, da je Stalin genij. Junij 1948: velik dan, ko smo zvedeli, da tisti, o katerem smo mislili, da je genij, ni genij. Pravzaprav še večji.

Posvetilo:

»Za Viduško, ki ji iz srca želimo, da bi ohranila svojo pristnost in odkritosrčnost; da bi se znebila svojega vzvišenega stališča do vdanega človeka, ki stoji pod njenim duhovnim nivojem; da bi se otrešla svoje pesimistične in pasivne faze, ki udarno in aktivno Viduško spreminjajo v cmeravo Trnjulčico.

26. januar 1946

Org. sekretar«
(Ime in Priimek)

Žig: Pokrajinski komite SKOJ-a za Gorenjsko
Naslov knjige: V.I. Lenin Materializem in empiriokriticizem.

1951. Junij. Sobota po poroki. Na večerji pri Ž., bratrancu moje žene Vide – njeni poročni priči. Nekdanji visoki oficir kraljeve vojske. V začetku 41-ega na Ravni gori, pri štabu svojega komandanta, polkovnika Draža; potem 42-ega ujet in v vojnem ujetništvu v Nemčiji (Stalag 6). Moja

poročna priča N.N., urednik revije, v kateri objavljam. Med vojno prisilno mobiliziran v organizacijo Todt. (Njegova mama je bila pred vojno moja učiteljica na ljudski šoli, malo zato in zaradi časovne stiske sem ga prosil, da bi mi bil priča. In bil sem ponosen na to, da je pristal.) Zaradi početja med vojno je imel N.N. po osvoboditvi težave. Potem jih naenkrat ni imel več. Postavili so ga za glavnega urednika, postal je kandidat za člana partije. O njegovi bistroumnosti: ... pred vojno je preskakoval razred za razredom ... smo slišali iz ust naše razredničarke na ledinski šoli prave legende. Zdaj pije ... da bi nekaj prikriil sebi ali drugim? Dolge roke in noga, majhna glava na velikem, smešnem telesu, droben obraz, rdeč, koščen, s širokimi usti, poln majhnih zob z veliko zobnega mesa ... Obraz ves oblit od erozije smeha, solz, vina. Tudi zdaj. »Zamislite si, kaj bi bilo, če bi bil Miha Marinko golman pri Odredu?« ... Hahaha ... »Pst! Tiho! Tega nikar! reče žena Danica, drobna, pegasta blondinka. Hiša na robu mesta ... v megli za polji in njivami se daleč vidijo luči zadnje tramvajske postaje ... hiša, v kateri smo, je polna strank. Iz enega stanovanja so naredili več enosobnih bivališč. V vsakem po ena družina. Aktivisti, svojci funkcionarjev, študent Slavije, neki belogardist, zdaj tast visoke živine, ki se je oženila z njegovo hčerko. Preprosti ljudje, med vojno so kdovekaj ali nič storili, a so zdaj pridni denunciantje družbe. Nemir, nezaupanje, bojazen, ko jih samo slišiš, da so stopili na hodniku ... Tamle zgoraj, pokaže žena, v podstrešnici na dvorišču brli luč ... tam živi eden kandidatov, ki se znoji, trese, kuje načrte, da bo tisoče strahov spustil na vse reveže, ki so vnaprej določene na muke. Vsi pristni špiclji, z eno nogo v kletih Slavije, z drugo zunaj, to so pogoji, ki so na razpolago samo enkrat v sto letih ... Sto in sto zarot. Informbiro. Križarji. Beli. Vidalijevci. »Intelligence Service.« NKVD: Odpadniki ... Oddajniki na delu dan in noč o vsem, kar se dogaja ... Tule! tam! ... imena, priimki, dejstva, geste, namere ... vse. Od minute do minute. Bajta polna klepetulj od kleti do strehe! Samo vprašanje ur je! ... N N v temi oprasne vžigalnik. »To je marksizem!« reče. In potem obrne stikalo luči na stropu. »To pa kapitalizem!« ... »Hahaha ...« – »Pst! Tiho! Ne smejte se,« reče gospodinja in poškili z očmi sem in tja, tja gor, kjer prebiva oni funkcionar s hčerko, pa dol, kjer stanuje tisti tast ... Vida, (edina med nami partizanka in partijka) molči in gleda predse. Ker ima rada svojega bratranca ... on je bil edini, ki je pred vojno, ko je prihajal iz Beograda na počitnice, njej, revni rejenki na kmetih, brez očeta in matere, privoščil prijazno besedo. Edina svetla točka njenega življenja je ... NN si drgne zakrjavljene oči ... mračna, nesrečna natura je, na obrazu zaprt, temen izraz, kakršnega imajo na sebi podzemne živali. Rad ga imam, ker ... naj je že karkoli prelomil, prelomil je to z bolečino, ki je ne more ukrotiti, da ne bi sama od sebe bežala na dan. Vendar on o meni tega ne ve, zato je bolje ne zaupati mu, ne izzivati ga, ne se preveč smejati njegovim domislicam ... kajti kdove, kakšen bo v ponedeljek, ko bom stopil k njemu, v tisto visoko sobo, v kateri uraduje.

V. Z. dela z mojo ženo v redakciji otroškega tednika. Je slikar. Riše naslove, ilustracije člankov, partizanske povesti v podobah. Zraven se ukvarja s telovadbo, orodno. Pripravlja se, da ga bo glavni trener sprejel v olimpijsko vrsto. Med vojno je delal pri partizanski Tehniki, zdaj študira na Akademiji. Otroštvo je preživel v Dalmaciji ob morju. Tam je bil rojen, njegov oče je služboval kot vratar v enem izmed hotelov. Morje, ta velik predel svobode, jambori, ladje, življenje na obali pozna, vendar ne govori o tem; nihče pravzaprav med nami ne govori o preteklosti ali otroštvu, celo o naravi ne, kakršna je bila takrat, kot da se je vsem odlomil velik kos časa in odraščanja v njem. Smo samo to, kar smo postali v brigadi ali vsakdanjem delavniku, kar je nastalo iz nas v tem času opeke in železa. V. Z. ne išče ilustracije v redakciji, kjer ni prostora, ampak pri sebi. Stanuje v tisti gizdavi, modro beli secesijski hiši nasproti hotela in kavarne Union, ki ima dva kipa na strešnem slemenu. Ko se seznaniva, me prosi, če bi mu sedel za portret, če imam čas seveda. Imam ga, več kot preveč, ker sem brez službe. Njegova soba je na vrhu, dolga je in visoko obokana. Po stenah in omari reprodukcije Rembrandta, povsod barve, na tleh uteži in različne vzmeti, s katerimi trenira, na oknu visi vojaški rešpetlin, ki ga je prinesel iz hoste. Portretira me v tisti kričeči karirasti srajci, ki sem jo pred kratkim dobil od Rdečega križa. Medtem ko slika, igra na tleh gramofon na ročko. Jazz (prepovedan). Plošče mu dostavlja prijatelj, glasbeni urednik Radia Ljubljana. Bleščeči ovitki so kot sibilski pozdrav iz zahoda. Beli in črni muzikantje, zamorci, trobente, velike in majhne, bobni, pozavne. Vendar lepa Miklošičeva, razgled z okna, hotel nasproti naredi vse to bolj umljivo. Tule na ovitku je ko premog črna zamorka, zelo dražljiva, raje dolgih kot okroglih prsi in ploskih stopal. Poje: »Prišla sem s plaže in te vprašala, če sem kaj ogorela ... Zoprn si. Ljubim te samo, ko si zmešan in tekaš kot nor po sobi gor in dol. Jokal boš, ko te bom zapustila. Me ljubiš zato, ker sem črna, ker sem neumna, ali ker me ljubiš? ... Ne bom si umivala zob s krtačko, to boli ... Ko sediva v restavraciji, ti nočem biti v sramoto, ampak doma bom jedla, kot je meni prav: brez noža in vilic ... Jaz sem kakor moški, veš: po ljubezni ne maram več tvojega telesa poleg sebe ... Če mi očitaš, da sem prišla prepozno in te nisem več dobila, ker si šel zdoma, pravim: Seveda ne. Potem bi prišla jutri ... V Evropi ste sami divjaki: neki moški me je davi podrgnil z oslinjenim palcem, da bi videl, če gre barva z mene ... Za konec bi ti povedala: najlepšo črnko imaš v Parizu, lahko nosiš glavo pokonci ... Tu in tam med pesmijo pogledam V. Z., če kaj učinkuje nanj ... ta svet svobodne filozofije in ustvarjanja, zahodni svet komforta, erozija luči vseh barv, lepih teles, užitka v najvišji kvaliteti ... V. Z. si daje takt z nogo, mrmra, si požvižgava melodijo. Nič ne rečeva, ne on, ne jaz, glasba ni materija, samo v zraku plava, svobodna ko veter, ki mine ... Ko med slikanjem narediva pavzo, grem k oknu in nastavim daljnogled: kakšen izoliran megličast svet: avto, človek, okno, golob. Kot da bi se povrnil iz otroštva, iz grmovja ob Savi. Tako bi se najbrž vsi spet morali pojavljati drug pred drugim: posamično ... Pred hotelom stoji plava limuzina ... nekaj ljudi jo obkroža, si jo ogleduje, z rokami na hrbtu ...

limuzina se sveti ko ogledalo, inozemska je ... V hotelu ne stanujejo več le funkcionarji, skupščinski delegati z dežele, in aktivisti, ki nimajo bivališč v Ljubljani, pod njegovo streho se ustavljajo že tujci... »Včasih gledam v hotelske sobe,« reče V. Z. »Pred dnevi sem videl par, dva tujca. Gola sta s potikala po sobi. On se je bril pri oknu, in ko je prišel k njej, v posteljo, ga je objela z nogami okoli bokov in ga božala po hrbtu. Take nežnosti še nisem videl... Niti malo ni bilo svinjsko, ko sta se parila...«

Okroglica. Od daleč, čez glave ljudi, vidim Tita, čokato postavo v visoki maršalski paki, kako govori pod streho iz smrečja in listja. Bliže ne moreš, ker je ves prostor pred tribuno čuvan od nekdanjih borcev VDV bataljona, ki stojijo tam v svojih nekdanjih uniformah v velikem polkrogu. Z VZ-jem pričakava avtobus lutkovnega gledališča iz Ljubljane, ki se je ustavil na ridi vrhu ceste; odigrali bodo staro partizansko lutkovno igro Jurček in trije razbojnik s figurami, ki so jih partizanski likovniki zrezljali še v hosti. Z gledališčem je prišel tudi najin znanec, kipar L. L., ki je zasnoval in iz bukovine izdelal te lutke. Nervozen človek. Nosi se kot hribolazec ali lovec. Ogorel, s tankimi brki, razdražljiv, živčen, občutljiv obraz pod obledelo čepico nemških planincev. V Ljubljani stanuje nasproti mene, v Kotovi hiši, v sobici na vrhu. Po mizi, omarah, na tleh ima polno drobnih plastik, ki jih je izrezljal iz lesa ali oblikoval iz pobarvanega mavca. Govori skoraj lirično, in če mu nasedeš, se pri priči ohladi, prelevi v cinika; in narobe. Pogovori z njim so podobni nekakšnemu frfotanju zdaj rožnatih, zdaj črnih trakov. Zdaj, ko stojimo, on, V. Z. in jaz pri eni izmed stojnic in pijemo čaj in se pogovarjamo, se prikažeta slikar J. in kipar S. ...»O«, zavpijeta veselo L. L.-U. Poznajo se iz partizanov ...»Pustita me pri miru, vidva!« iznenada zakriči L. L. čez glave vseh ljudi in v trenutku izgine v gneči... Čez dve uri, ko se z V Z okopava v topliškem bazenu, ga spet najdeva za eno od zadnjih stopnic na koncu poljane, skoraj na samem. A hkrati sta ga zdaj že precej nadelana, ugledala tudi onadva, ki sta mu očitno ves čas za petami... »Pustita me na miru!« spet zavpije. »Ali nimata dovolj, da sta mi v partizanih obesila OZNO za vrat?« In L. L. nato v hipu spet izgine, s kozarcem v roki, onadva obstojita kot vkopana, ne poženeta se več za njim. Po njunih obrazih vidim, da je res, kar je zabrusil L. L.... Zvečer s prijateljem spet naletiva nanj, sedi na hlodu, nedaleč od kresa, s tistim kozarcem čaja v travi pred sabo... »Ti dve svinji, samo da mi ne prideta več pred oči... Povem ti«, se obrne k V. Z.-ju, »najboljši so padli prav zaradi takih. To je usoda, zakon žrtev, razumeš? Zato pa imajo besedo tile strahopetni in previdni... Drugi so se morali odpovedati dolgemu jeziku in vsemu takemu, da so lahko dali najboljše od sebe... Ti pa jezika. Veš, kaj je tisti, ki samo govori? Vnaprej določen, da bo izdajal.«... – Teden dni po Okroglici L. L. skoči z okna svojega stanovanja v tretjem nadstropju na Dalmatiňovo. Pri priči mrtev, četudi ima na ogorelem čelu le drobno ranico... Njegovo dekle, bled, prijazen, debelušen deklič, kot da je zraslo v vati, pod steklenim zvonom, je vso noč, ko je imel

napade, bedela pri njem, ki je ležal na divančku, in ga mirila. Proti jutru je padla v globok dremež in L. L. je to izkoristil... Še popoldne, ko stojiva z V. Z. na pločniku nasproti poslopja, ostaja neka senca na hiši, od okna do srede cestišča...

(Če bi bil še enkrat mlad in bi hotel dati svojemu življenju smisel, z drugimi besedami, če bi iskal zaposlitev, bi se zanimal za poenotenje vseh religij in ideologij. Kajti vse in vsaka posebej ustreza isti človekovi osnovni potrebi, vse imajo skupni imenovalc. Kateri je ta, tega si ne drznem izreči.)

Društvo slovenskih književnikov. Nekdanji salon v Mayerjevi hiši na Wolfovi nabito poln in vse druge sobice in stranski prostori tudi. V salonu mizice za štiri in okrogle mize za več oseb. Nekateri sedijo zase, drugi v svojih zaključenih družbah. Vidiš veliko piscev. Moral bi poznati zgodovino vsaj za trideset let nazaj, če bi jih hotel razvrstiti po tem, zakaj tičijo eni skupaj, drugi ločeno. Tu zasedajo uredniki in sodelavci Doma in sveta... druge redakcije in pisci Ljubljanskega zvona, izdajatelji Dejanja... uredniški kolegij Novega sveta... so možje okrog Modre ptice. Celó živo kazalo literature je pred tabo. V vdolbini s fotelji sedijo v polkrogu Župančič, Predsednik, Lili Novy, Klemnov oče, Fran Albreht, Pavel Golia... sedijo zaključeno kot samostojna, neodvisna družba... Dosti zanimivih pisateljev, ki se držijo sami zase... znameniti pisec nenavadnih zgodb in romanov Vladimir Bartol... pa pisatelj, lirik, avtor črtic Luči ob cesti, ki je bil nekoč njegov sovražnik... tule je Ciril Kosmač iz Londona... pa pisci različnih področij in z vinskih gor... avtor Sreče na vasi sedi sredi salona v črni suknji do tal, daleč od svoje panonske ravnine... vsak zase figura iz drugega geografskega kolorita, vsi skupaj bi v enem lahko povedali vse... Posedajo tesno drug ob drugem ali daleč vsaksebi in sprti med sabo. Koliko pevcev ima ta dežela! Pisanje je pravi nacionalni šport. Samo poslušati jih ne smeš...: »Neroden žurnalist!«... »Slabo komponirana reč«... »Zanič spisano«... »Intelektualni Tartuff«... »Glej ga, našega največjega nacionalnega hinavca«... »Lažni talent, ponarejena harmonija. O inspiraciji ni sledu«... »Misli, da je oče naroda«... »Piše samo še, da bi zaslužil denar«... »Ne berem ga«... »Bral sem njegove referate, prideš na isto.«... »Kakšen šarlatan!«...

Seznam del, ki sem jih prebral od 1945 do 1952 (po vrsti, kakor so mi prihajala v roke) in so učinkovala name kot doživljaj:

Vitomil Zupan: *Andante patetico*, *Atentat v sončnem mestu Cornegii*, *Plave dekliške oči za Poglavnika Ante Paveliča*

Jože Brejč: *Kapitulacija*, *Kurent na zapadu*

D P (Dušan Pirjevec?): *V zemljanki* (Novela, objavljena v *Novem svetu*)

Ciril Kosmač: Življenje in delo Venca Poviškarja

Edvard Kocbek: Tovarišija

Karel Grabeljšek-Gaber: Balada o starem Korenu

Vladimir Kralj: Na SS plantaži in Poslednja vnebovhodna komanda
(objavljena v Novem svetu)

F. M. je glavni urednik otroškega tednika; Med vojno je bil vosovec in likvidator na Gorenjskem,. Suh, srednjevelik fant, kodrastih las, širokega čela, izpod katerega boljčijo svetle, skoraj bele oči. Hodi sključen, z rokami ob sebi. Njegov glas je nekaj med sopranom in tenorjem, nedefiniran. Soslja. Govori veliko in bučno, včasih skorajda v diskantu. Tudi smeji se s cvilečim, sopranskim glasom. Na lepem pa obrat: mrk je in redkobeseden. Nevarno je molčati pred njim; postal bi mu sumljiv, zato ne držim jezika za zobmi. Redakcija je v prvem nadstropju Kleinmayr – Bambergove hiše, v bivši kuhinji, on ima pisarno v kamri, nekdanji shrambi. V šali mi F. M. pravi »sovražnik« in »parazit«, ker nimam službe. To je najbrž še milo v primerjavi s tem, kar v resnici misli o meni. Bučna veselost se pri njem menjava z obdobji molka in nasršenosti in se zatem prelije v nekakšno pritajeno prijaznost. Sodelavkam ustrežljivo drži plašč, ko odhajajo iz službe, in rad se pogovarja z otroki: ti so še onstran svinjarij. Znance, kdaj pa kdaj tudi mene, tovariško objame okrog ramen; streseš se, čutiš, da je to zgolj površje, tenko in nezanesljivo, pod katerim se pretaka tisto pravo... stanovitna opreznost, mrtvo življenje, živa smrt... Njegova žena je majhna, prikupna, elegantna, ena redkih v tem času, ki se lišpa, obrezuje obrvi itn. Dela na Radiu, ki je kotišče modnosti in pišmeuharstva, kot se šušlja. Med njima na zunaj vse v redu do dne, ko izve (mu prišepnejo ali se mu samo zazdi), da se je njegova Jelena zapletla v razmerje z dirigentom radijskega plesnega orkestra. Ta, ki je v partizanih dobil stopnjo polkovnika, slovi kot velik ženskar. V nekem letoviškem mestu je ustrelil ljubosumnega fanta, kateremu je hotel speljati dekle. Fant je obležal mrtev, vendar se dirigentu ni zgodilo nič; očitno visoko kotira v CK-ju ali Slaviji. Ko F. M. pride na sled razmerju, se opije in zraven se oglasi še njegova stara bolezen: epilepsija. Prihaja k meni, sovražniku in parazitu, čeprav z ženo in dvema otrokoma premoreva le eno sobo v skupnem stanovanju z dvema ležiščema. Komaj vstopi, se zgrudi, včasih se to zgodi že na pragu, v skupnem hodniku. Medtem ko vrešči s svojim visokim glasom, se valja po tleh, z glavo udarja v vrata, zid, zaboje s premogom, stopajo oni funkcionarji, ne le ravnodušno, ampak tudi z grimasami odpora in prezira mimo ali kar čezenj. Tega ne razumem: kako morejo lastni ljudje tako ravnati z nekom, ki je izgubil svojo dušo tudi zavoljo njihovega miru. Največkrat prihaja z Jeleno, čeprav on žene v svojem stanju ne opazi. Jelena joka, shuššana je, živčno na tleh, še slepec bi opazil, da med njo in tistim glasbenikom ne more biti nič. Vem, kako je treba ravnati z epileptikom, ker je tudi mene nekoč pestila ta bolezen. Z Jeleno in ženo ga spravimo v najino posteljo, privežemo mu roke, tlačimo brisače v usta, da si ne bi pregriznil jezika, obdamo ga

z blazinami, da se ne bi potolkel. V pavzah med nezavestjo in napadom včasih v joku govori o Jeleni, ne da bi opazil, da sedi pri njegovem zglavju, kdaj pa kdaj pa se čisto umiri in z nenavadno stanovitnim, tujim, enozvočnim glasom pripoveduje o podvigih, ki jih je imel med vojno. Dozdeva se, kot da ne pripoveduje zgodb, ki so se pripetile njemu, marveč kot da mu, po nekakšnem križanju zavesti, izstopajo scene predenj. Pripoveduje o esesovcu, katerega je peljal v hrib in sta se vso dolgo pot med vzponom, oni spredaj, on za njim, pogovarjala, dokler nista prišla na vrh, kjer ga je moral likvidirati. Stala sta vsak na eni strani grabna in se še pomenkovala naprej, ko je F. M. po nekem premoru rekel: »Zdaj te pa moram počit« in ga je ustrelil. Še danes mu je žal za Nemcem, ker je bil bister in prijeten sogovornik... Nekoga drugega je likvidiral v času, ko je bil pri večerji, skozi okno. Zadel ga je s prvo kroglo. »Ravno je zajel žlico. To je bil moj najpreciznejši šus.« Zatam pripoveduje spet o nekem tretjem. Peljal ga je globoko dol v hosto, a imel je težave z njim, ker se mu je vso pot upiral. Jokal je, moledoval, trdil, da je nedolžen. Nazadnje mu je le uspelo, da se ga je znebil, ko se je spotaknil ob kotanji. A drugi dan... drugi dan so se vsi forumi spravili nanj: likvidiral da je nepravlega, nedolžnega. Presodili so, da nalašč. To ga je spravilo ob živce. Potem je sledil povsem nasproten primer. Možakarja je imel že v pesti, hudourniku, meter, dva je stal pred mašinko, ko je nekdo iz štaba prihitel ponj, češ, naj ga spusti, ker da so se na komandi zmotili, in ga tudi pri priči odpeljal s seboj. On pa, F. M. ve, da je do vratu tičal v svinjariji, kajti po tistem, ko je bil počil onega v kotanji, se je o vsakem kandidatu povprek in počez, na več krajih, pozanimal, da mu ne bi spet kaj obesili za vrat. No, tale, ki ga je imel na muhi, je bil baraba prve vrste, prasec, ki je imel na vesti marsikakšno izdajo, pa še nekaj partizanov. Zdaj je visoka živina. Drug za drugega vesta... »Bi rad zvedel, kdo je?« me vpraša F. M. In si odkima. »Tega živi duši ne bom povedal. Že tako komaj čaka, da bi me kje začopatil«... A najhujše, pravi, kar je zagrešil, je bilo, da je odred, grupo borcev... po nedolžnem obsodil na smrt... to ga pekli. »Veš, do deset, dvajset ljudi nekako gre, potem pa postane neprijetno... Take stvari mi govori večer za večerom. Šele proti polnoči si toliko opomore, da vstane iz postelje in gresta z Jeleno domov. Trije tedni trajajo njegovi napadi in obiski, potem le začenja polagoma spet verjeti v nekakšno naravno stanje stvari in se umirjati... Vrne se v službo in kmalu za tem se, tudi na njegovo pobudo vsa redakcija iz bivše kuhinje in shrambe preseli v prostorno staro poslopje, v hišo iz debelih, vlaknastih zidov pri Narodni banki. Velika soba je to, v katero se nenehno sliši trušč s ceste in se z okna lepo vidi promet, ki se z vseh štirih smeri zliva pred pošto. »Soba je velika in na lepem kraju v centru smo, samo ta prekleta Slavija nam stoji pred nosom,« mi reče F. M. in z brado pokaže belo hišo nekdanje banke, ki nekoliko moli iz vrste ven, ne široko cesto. »Ne maram se vsako jutro srečevati z njihovimi ljudmi.« To se mi zdi čudno, saj morajo biti uslužbenci Slavije njegovi znanci in prijatelji. – Nekega dne vidim, da ima v spodnjem predalu svoje mize pištolo. Leži pod njegovo baretko. Sleherno jutro, ko pride v službo, potegne pištolo izza pasu, jo položi

v miznico na desni, pri nogah, ter jo pokrije s čepico, vsak dan ob dveh, ko gre domov, si jo spet zatakne za pas. »Gledaš, kako handlam s to gorjačo?« me vpraša nekoč, ko sem priča temu obredu zjutraj in popoldne. »Imam jo, da me ne bi pihnil...« Kdo? Kak sorodnik njegovih žrtev? Da bi se pripeljal v mesto in ga kje počakal skrit – v tem velikom poslopju ali kje za Bežigradom, kjer stanuje – da bi ga počil? Za lase privlečeno. V teh časih in razmerah bi bilo še pomisliti na kaj takega tvegano. Rečem mu, le kdo bi si ga upal dotakniti samo s prstom... »Ne, ne... tile bi me radi,« reče in pokaže z brado proti Slaviji... Tile, njegovi, njega?... »Ja, ja«, pokima resno. »Ne poznaš jih, saj ne veš, kakšni mačefitarji so to. Vsakogar lahko, kogar se jim zljubi.« Objame me okrog ramen... »Tebe ne bom. Tebe še ne bomo, parazit...« Potem, leto, dve, ko se je redakcija preselila, F. M. odide s tega delovnega mesta, a mi dolgo ne pride pred oči; le tu pa tam ga srečam. Gre tikoma ob hišah ali po robu pločnika, hitro, z rokami v žepu suknje, z baretko do oči, z glavo naperjeno in nagnjeno na eno stran, kakor da bo vsak hip skočil na sredo ceste ali se sunkovito obrnil in ustrelil v zapplečkarja. Sem pa tja se ustaviva in izmenjava besede. Neka moja novela mu je všeč, ker opisuje del Ljubljane, katerega ima priložnost videti vsak dan. Jaz v tem času pozorno opisujem znane predele mesta, da bi se v njem udomačil in ga obenem odtujil, da bi ga domačini ugledali kot neznano mesto, skratka, da ga ne bi žvečili kot enoličo hrano, ki jim raste pred nosom. F. M. dela enačaj med natančnostjo in lepoto. To je tudi moje izhodišče: kar je natančno, je dovršeno. Potem se zgodi, da se spet dolgo ne vidiva. Slišim, po letu, dveh, ko to ni več novo, da se je bil ločil od Jelene in se poročil z dipl. farmacevtko. Konec sedemdesetih let ga začenjam na lepem spet videvati. To pot ga srečujem v družbi mladih fantov, s katero hodi in živahno debatira sredi njihove trume. Ne pogleda me, čeprav me vidi, tudi ne registrira me, čeprav ga prvi pozdravim. Kot da se je spremenil, se zdi, in dospel v čas, ko se človek obnovi od glave do pet. To je normalno, dogaja se, vendar odtod izhajajo tudi naša razočaranja, kadar lepega dne ostanemo brez svojih prijateljev in znancev; tedaj prede trda. Opazim, da fantje hodijo ob njem spoštljivo, z distanco, skorajda rešpektom, kot ob svojem učitelju ali vodji. Najbrž zategadelj, ker vedo, kaj je počel in preživil v vojni: tale čas, v katerem živimo, je namreč medel, bombažen čas: zgodil se je preobrat s koncem šestdesetih let, zdaj se cenijo ljudje, ki imajo in so imeli za seboj resnična doživetja in izkustva, ne pa eksperimente, kakršne počenjajo zdaj, da bi z njimi nadomestili prava izkustva; zdaj cenijo može, ki so pogubili tudi dušo za določeno stvar... Ko nedolgo zatem odprem časopis, mi je brž jasno, zakaj je zmeraj obdan z mladežjo: na notranjepolitični strani je fotografija F. M., kako prejema iz rok republiškega mladinskega funkcionarja priznanje za mentorsko delo v Zvezi tabornikov. Torej so bili mladi ljudje, ki ga obkrožajo, nekakšni gozdovniki. To je področje, ki ga pozna kot malokdo iz časov svojega vojevanja: strategija in spretnost prebijanja od drevesa do drevesa, od zavetja do zavetja, od hudodelca do hudodelca. Gozdovnikom je lahko stresal dragocene napotke kar iz rokava in njegove izkušnje so bile vred-

nejše od zlata, tehtnejše od še takih debelih priročnikov, ki jih kar naprej masovno tiskajo, da zadostijo radovednost ljudi o povsem naravnih, a v tem času očitno že pozabljenih rečeh. – Znova mine leto, dve ali več, ko ničesar ne slišim o njem. In potem kakor strela z jasnega: osmrtnica za osmrtnico v časopisih... kar nekaj jih je, podpisane od različnih družbenopolitičnih organizacij... Ga je res, (kot me nekaj mesecev kasneje prepričuje nekdo) druga žena, farmakologinja, s katero je imel hčerko, varala in se hotela ločiti od njega? Ali z organizacijami, v katerih je delal, ni bilo nekaj v redu? Se je sprl ali so ga izključili? Se je čutil spet samega in izpostavljenega prividom, ki so ga za nekaj časa zapustili, da bi se ga potem ponovo lotili? Vse to so domneve, lepe fabule. Po nekem pričkanju – kje? s kom? – je menda odšel domov, v hišo, ki sta jo z ženo skupaj sezidala, se stisnil v peč med dnevno sobo in kopalnico, da se ne bi slišalo, in se s svojo pištolo, ki jo je še zmeraj imel, ustrelil v usta.

F.M. ni vzdržal. Nič se ni dalo zgladiti na tem svetu. Tekel je od človeka do človeka, od ene do druge splošne dejavnosti, da bi se znebil strahote, dobil odvezo, našel kislino, ki bi do kraja razjedla rjo na železu... o, veliko prizadevnejši v svoji želji po brezimnem, absolutnem od mnogih drugih zvestih in krepostnih. Še preden je začel živeti (s sedemnajstimi leti, mi je rekel), so postavili predenj Smisel. Namesto da bi bilo narobe: da bi najprej ljubil življenje in potem začel iskati smisel (čeravno ga seveda ne bi nikoli našel). Mladi, ki se ubijajo dandanes, začenjajo življenje podobno: z iskanjem smisla, namesto z življenjem. Natanko kakor F.M. Samo on je moral svoj smisel tudi udejaniti, to je ubijati. In kot se govori za Krojačka-Hlačka, uspelo mu je, ubil je tri muhe na en mah.

1952. Vrnitev v Ljubljano. Tišina. Čeprav ima mesto petdesetkrat več prebivalcev od D.P. Kellerberga, kjer sem bil na obisku pri domačih. Tihota. Ljudje hodijo po pločniku, kot oviti v šoto. Molk. Ena sama barva. Slepa okna. Železo, ki rjavi. Niti en nasmeh na obrazu od tam, iz globine. Oči se ustavijo na tebi samo na plitkem. Na plašču, nosu. Mraz. Bojazen. Poljub žene soldaški. Kot da si se znašel na mrtvi zvezdi, na krogli, ki stoji v sivem kotu kozmosa. Kje sem? Iščem stare fasade, zdaj zares, stara stopnišča, po katerih sem hodil nekoč v otroštvu, v živem življenju... besede, ki so dragocene... odvisen sem od vibracij preteklosti. Lazar sem, ki je vstal od mrtvih in se ne znajde več v življenju.

Pred glavno pošto. Pogovarjam se z J.N., partizanskim pesnikom, medtem ko okoli pošte hrešče zavijajo mladi fantje na vespah. J.N. je izgubil vero v prihodnost, socializem, družbo. Ampak tudi v svoji nejeveri se ne znajde. Kupil si bo, pravi, motor pod roko.

Če bi bili vsi slepi in ne bi bilo nikogar, ki bi videl in nas vodil! Kako bi krožil med nami spomin na čas, ko smo še videli. Prenašali bi slike sveta z enega na drugega kot zaklad, iz roda v rod, kakor skrinjo zaveze... Sončen dan, zelena drevesa, modro nebo in vse rane, ki smo jih zadobili, Kristusove brazgotine. Pa enolični obup, ki je rosil po nas, ko dežek, kaplja za kapljo... Sčasoma bi vsaka stvar postala pravljica, fabula, v kateri bi se vse pomešalo.

A potem, nekega dne, ko bi kdo spregledal med nami?

Oblekel bom zeleno srajco

(petnajst pesmi)

Boštjan M.
Zupančič

Postrgal bom nekroze
 iz maternice svoje preteklosti.
 Krastača prečaral v princa.
 Pazi! svinjska pastirica.
 Sedim med spečimi v trnuljčjem gradu,
 na sončni terasi
 od bokalu vina: razgled je krasan itd.
 Moral bi iti gor in jo poljubiti,
 ker so kravja vimena polna
 in kuharico boli roka od nemešanja.
 Vendar, če spustim slike naprej,
 kaj še ostane od pesmi?